

Constantin Brâncoveanu - principe și sfânt. O demonstrație a incompatibilității

Dragoș Ungureanu
Institutul Național al Patrimoniului

Cuvinte cheie: Brâncoveanu, martir, Ahmet al III-lea, Constantin Cantacuzino, creștinism, epocă brâncovenească, cronicari munteni, Țara Românească, biserică, ortodoxie, sfânt

Summary

We wish within this study to highlight the martyrdom for Christ of the Wallachian prince Constantin Brancoveanu, martyrdom occurred at a time - the pre-modern and Enlightenment period of history (at least, Romanian history) - in which it can't be taken into consideration any anti-Christian persecution as it was in the days of the pagan emperors in the Roman Empire. We want to make a clear distinction between the holiness status of Prince Brâncoveanu and the same quality of some European monarchs who haven't suffered a martyr's death. Brâncoveanu was canonized for his and his son's martyrdom, just like the Christians martyrdom in ancient Rome, killed for their faith in Christ. And just like other Christian martyrs, Brâncoveanu had to choose between his and his son's death and the denial of Christ, (in their case, by converting to Islam). His character, the nature of his relations with the others, the unexpected events of life brought, against his will, in this strange, even shocking situation for the year 1714.

The question is: *what led to such an end?* A response may be due to the character of prince Brâncoveanu in a frame of unfavorable conjuncture. The character of Prince Constantin Brancoveanu (a monarch from 21st century beamed at the beginning of the 18th century) wasn't compatible with the Machiavellian way of ruling, in which a monarch had to rule in a particular context, at a particular time. Other monarchs did not hesitate to condemn to death their own children at the smallest sign of betrayal, if we are to think only at Constantin the Great, Brâncoveanu's eponymous hero to whom he had dedicated his main abbey of Hurezi and whom he knew very well the rule and life, part of it being painted on the walls of the church. Brâncoveanu was a prince too lenient compared to other contemporary princes, rarely uttering death sentences, with pardons most often unjustified, or justified only by Christian mercy. From here all the betrayals.

On the other hand, if we are to consider the classic pattern of martyrdom, of how someone can get into such a situation, it can be explained by the divine will, which pursues an aim much higher, to immortalize through this martyrdom all those great cultural achievements of Brâncoveanu's reign (which gave the name of an epoch in Romanian history) made for Christ and Orthodox Christianity in general and for Romanian culture and civilization in particular.

*

„Venind pe lume, fiecare om e investit cu o misiune mărunță sau de mare însemnătate, dar îndeobște neștiută de el însuși, și pe care firea sa, legăturile cu semenii săi, întâmplările neprevăzute ale vieții sale îl împing s-o îndeplinească, fără știrea lui dar cu iluzia că e slobod să facă ce vrea”.

Maurice Druon

Actul canonizării monarhilor în Evul Mediu are în mod inevitabil și o oarecare conotație politică, dacă ținem cont de situația politică internațională, legăturile pe care statul al cărui monarh era le avea în perioada canonizării (în genere, mult după moartea celui trecut în rândul sfinților) cu alte puteri ale vremii sau de statutul către care același stat tindea – o coroană regală sau imperială recunoscută de către papă sau patriarh alături de un anumit statut al statului – regat apostolic, imperiu creștin (cazul monarhiilor „de margine” din punct de vedere al granițelor creștinătății, unde interesele bisericii coincideau cu cele ale puterii seculare) care să-i confere

dreptul de a face prozeliți, de a creștina și prin aceasta de a-și lărgi granițele în numele creștinătății și spre binele regatului – cazul de pildă al maghiarilor din vremea regelui Ștefan cel Sfânt sau al Imperiului romano-german. Destul de rare sunt regatele europene care să nu aibă în dinastiile lor câte un monarh canonizat – Ștefan cel Sfânt la maghiari, un Ludovic cel Sfânt la francezi, Erik cel Sfânt la suedezi și lista poate continua. Desigur, unul din motivele canonizării este lupta împotriva păgânilor, participarea la cruciade – cazul lui Ludovic IX al Franței – sau al luptei împotriva semilunii otomane – cazul lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei. Mai rar, monarhi care să sufere moarte de martir în stil clasic – cei pomeniți mai sus nu au avut parte de un sfârșit tragic, în care să fie obligat să aleagă între Cristos și altceva, așa cum a fost cazul martirilor din perioada romană, păgână, ante-constantiniană. Și iarăși trebuie menționat că marea majoritate a monarhilor canonizați provin din perioada de formare și afirmare pe plan politic a monarhiilor europene, de creștinare cu sau fără voie a popoarelor în fruntea cărora se aflau și mai puțin din perioadele Evului Mediu târziu, a Renașterii, cu atât mai puțin a premodernismului și iluminismului. Este vorba de persoane sanctificate pentru merite care se situează în zona *ctitoriilor* de țări, în zona îndrumării popoarelor respective către o anumită linie - religia creștină - diferită față de cea pe care acestea o aveau inițial, mult mai importantă oricum și care avea să influențeze în mod decisiv nu numai dezvoltarea ulterioară dar și profilul spiritual al acestora. Avem de-a face aici cu niște simboluri, cu niște exemple demne de urmat, pilde și emulații pentru urmașii aflați în fruntea aceluiași popoare; de un prestigiu impus statelor creștine cu care monarhiile respective veneau în contact. Eventualele păcate ale acestora (acte mai puțin în concordanță cu calitatea de creștin – condamnări la moarte conform intereselor personale sau de grup, războaie de cucerire, legături extraconjugale, divorțuri, acumulări de bogății prin metode necinstite, mărire și slavă șamd) erau șterse cu buretele¹, actele pentru care respectivii monarhi

¹ Un exemplu mai apropiat ca perioadă vine chiar din partea Bisericii Ortodoxe Române, în cazul canonizării mitropolitului Antim Ivireanu, personaj care a avut un rol negativ în ceea ce privește mazilirea și condamnarea la moarte a lui Brâncoveanu și a fiilor săi. Antim Ivireanu, (mitropolit al țării, mare personalitate culturală și „lider al formatorilor de opinie” - preoții) s-a implicat urât în jocul politic - intrigile contra lui Brâncoveanu au provocat disprețul și iritarea cronicarului Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu în Cronicile medievale ale României* ed. critică de Aurora Ilieș, București, 1970, pp. 182-184: „O, cât iaste fără de cale și fără de cuviință părții cei bisericești a să amesteca în lucrurile ceale politicești și în poliția și eparhiia ce să află a să arăta zavisnec și turburătoriu și turmii cei încredințate lui, păgubitoriu și făcătorului dă bine, carele îl stepenea și cinstea vladicii l-au adus și l-au înlățat, vrăjmaș și înpotrivnec, lucru foarte neplăcut lui Dumnezeu și oamenilor”, informație furnizată și de „canalul de știri al opoziției”, în persoana cronicarului Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești, în Cronicile medievale ale României*, ed. critică de C. Grecescu, București, 1963, p. 201 (în continuare, Radu Popescu, *Istoriile...*). Este vorba de ceea ce se punea la cale pe la spatele domnitorului Constantin Brâncoveanu și anume trecerea pe față de partea lui Petru cel Mare în 1711 cu prilejul expediției rusești din Moldova, (acțiune considerată de Brâncoveanu fără sorți de izbândă - nici boierii moldoveni, mai apropiați de ruși și mai depărtați de turci decât cei din Țara Românească, nu au fost toți convinși: „te-i cam grăbit Măria Ta cu chematul moscalilor”, îi replica în Sfatul Domnesc al Moldovei, Iordache Ruset lui Cantemir) acțiune care nu viza deloc „eliberarea țării de osmanlâi” ci, s-o spunem pe drept, înlăturarea de pe tron a lui Brâncoveanu și înlocuirea sa cu un membru cantacuzin – fie el Ștefan Cantacuzino sau vărul său Toma „ce purure avea păreri de domnie” (*Istoria Țării Românești, de la Octombrie 1688 până la Martie 1717*, ed. Const. Grecescu, București, 1959, p. 111 - în continuare *Cronica anonimă...*). Dezertarea lui Toma avea binecuvântarea lui Antim, prezent și nominalizat la întâlnirile lor de taină. Vlădica Antim în mod cert a avut o influență asupra hrisovului de desființare al văcăritului, bir care lovea în principal pe marii deținători de vite printre care mănăstirile, și cu siguranță a participat la mazilirea lui Brâncoveanu din 1714 din moment ce, pe de-o parte îl vedem ca participant în 1711 iar pe de alta îl găsim ca beneficiar direct cu un motiv strict legat de arginți - vezi și Radu Popescu *Istoriile...* . 215: „Au făcut hrisoave de au ertat văcăritul să nu mai fie și pe popi să nu dea bir și făcându-se săbor mare la mitropolie s-au citit în vileag...” - altfel nu se explică violența de limbaj din hrisovul din 4 Mai 1714 (DANIC, *Colecția Sului*, I/12 – violența de limbaj arată clar ce-l durea pe mitropolit) hrisov care spunea numai minciuni – văcăritul nu lovea în săraci - motivația lui Brâncoveanu în cazul instituirii văcăritului: „cine are mult dă mai mult, cine are puțin dă și mai puțin” - nu se compară averea unui țăran sărac cu a unei mănăstiri cf. *Anatefterul, Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, publicat de Dinu C. Giurescu, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, nr. V, 1962, p. 84, doc. 179; Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 134: „ușurând pre cei ce să vedea și să părea că sunt îngreunați și slabi și mai adăugând pre cei ce să vedea mai ușări și mai în putere”. Ca exemplu de ce avere avea o mănăstire atunci, cf. arhim. Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistrița olteană*, Sf. Mănăstire Bistrița, 1996, pp. 139-192 – și nu era cea mai bogată. De altfel, sfârșitul mitropolitului Antim Ivireanu este legat tot de un astfel de act de intrigă politică, (mai pe românește trădare, care se pedepsea cu moartea și pentru care fost caterisit atunci de patriarhul de Constantinopol, caterisire ridicată ulterior) ceva mai târziu, din timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat, episod descris în aceleași tonalități critice de Radu Popescu, *Istoriile...*, pp. 224-226, prin care este consemnată și dezertarea lui Toma Cantacuzino. În ciuda complicității mitropolitului cu Cantacuzinii - complicitate care a dus la decapitarea a patru copii (!!!) - Biserica Ortodoxă Română canonizează „la pachet” cu Brâncoveanu și copiii acestuia, pe vlădica Antim, *hiclean*

fuseseră canonizați provenind dintr-un cadru superior, mult mai important decât astfel de „lucruri mărunte”. Cea care conta era comunitatea și mai puțin individul.

Ca monarh canonizat, Constantin Brâncoveanu este diametral opus tuturor acestora menționați mai sus. În primul rând el suferă moarte de martir, asemenea creștinilor uciși în Coloseumul roman înainte de Constantin cel Mare și are de ales între moartea lui și a copiilor lui și condiția grațierii, lepădarea de creștinism² (convertirea la islam). Toți monarhii pomeniți mai sus, (eminescian vorbind: „*dătători de legi și datini*” pentru țările lor) au murit „de moarte bună”. Martiriul celor patru copii Brâncoveni este identic cu cel al Macabeilor uciși de sirieni înaintea mamei lor și care nu au vrut să renunțe la învățăturile Torei tot așa cum toți cei patru fii ai Brâncoveanului nu au vrut să se lepede de Cristos. Nu cunoaștem alte exemple în care otomanii să fi lucrat atât de dur, să transforme niște copii în accesorii macabre ale unui spectacol sângeros, singura lor vină (dacă este să forțăm nota și să căutăm o vină) fiind de fapt intrarea, într-un mod total inconștient pentru ei, în jocul politic al părintelui lor, prin căpătarea unor titluri ce țineau de ierarhia nobiliară habsburgică sau rusească – evident dușmani ai Înaltei Porți și ai sultanului. Cel puțin în cazul lui Mateiaș se poate afirma cu siguranță că nu conștientiza despre ce joc politic e vorba și ce simbolizau aceste titluri nobiliare, într-un moment în care habsburgii urmăreau de câteva decenii anexarea Țării Românești și în general a teritoriilor Imperiului otoman – lucru binecunoscut în toată lumea, inclusiv la Istanbul. Brâncoveanu, cu experiența sa de domn, putea avea vederi atât de largi și pe un termen cel puțin mediu (perioada vieții următoarei generații – copiii lui) dacă nu lung (nepoții lui, având în vedere că titlurile nobiliare apusene se moșteneau) în ceea ce privește înlocuirea sultanului cu împăratul de Habsburg sau cu țarul³ (o suveranitate cu alta), context în care fiii lui trebuiau să reprezinte ceva pentru curțile de la Moscova și Viena⁴. La vârsta lor, fiii lui nu aveau capacitatea de a vedea atât de departe, și oricum, astfel de lucruri nu se discutau în gura mare iar lor probabil că nici nu li s-a spus. Din partea otomană s-a dorit, desigur, impresionarea unei audiențe suspuse (se aflau acolo baili venețieni, francezi, habsburgi dar și suedezi cu regele Carol XII, refugiat în capitala otomană după *calabalăcul de la Tighina*, adus, mai mult *nolens* decât *volens* , să fie martor la execuție, pentru a vedea ce pățesc cei care mâncau

și complice la crimă cu premeditare, ținând cont de activitatea sa culturală, „de poziția sa antiotomană” (un leit motiv menit să ascundă dorința sa de schimbare a domnului și prin aceasta de creare a unor oportunități în materie de fiscalitate - canonizarea s-a făcut în 1992, perioadă în care ideea de *luptă antiotomană de veacuri* încă prima – am putea afirma că orice act e un produs al epocii sale) dar, mai ales, de un necesar sfârșit violent (musai, chiar dacă dubios, dar merge și așa – lui Antim nu i s-a oferit varianta să renunțe la Cristos), adevăratul motiv fiind acela că B.O.R. ducea lipsă de conducători (mitropolii/patriarhi) martiri (ce să-i facem, dacă nici un patriarh român ortodox nu s-a învrednicit să moară la zid sau măcar prin pușcării în perioada prigoanei comunismului ateu?). Figurează-n calendarul ortodox bisericesc pe 27 septembrie. Desigur, a fost un apărător al drepturilor Bisericii Ortodoxe, dacă prin aceste drepturi se înțelege scutire de impozite.

² Pentru principii români vinovați față de sultan de *hainie*, otomanii ofereau ca alternativă a morții convertirea la islam. Brâncoveanu nu a fost singurul care a preferat moartea. Un alt domn român care a preferat moartea a fost Petru Cazacul (domn al Moldovei între iulie-octombrie 1592), fiu al lui Alexandru Lăpușeanu. Venit la tronul Moldovei cu sprijin polon, pierde domnia în fața lui Aron vodă care îl capturează și-l trimite turcilor. Este adus în fața sultanului Murad III și pus în fața alternativei – convertire la islam sau moarte în cârlig (vinovații că au luat domnia Țărilor Române fără acordul sultanului erau uciși prin atârnare în cârlig – o moarte mult mai dureroasă și mai înceată decât decapitarea de la care murea rapid; practic condamnatul era lăsat cu niște funii de pe zidul orașului/palatului și așezat într-un cârlig mare fixat în zid, ca la măcelărie, cârlig care i se înfîșea sub coastă, el stând acolo ore, chiar și-o zi întreagă, în funcție de robustețea organismului). Neacceptând lepădarea de Cristos, a preferat moartea. Murad III, admirând verticalitatea domnului român și curajul său a hotărât să nu fie lăsat să se chinuie, poruncind sugrumarea acestuia în momentul înfîșării în cârlig. Putea să se turcească ca Iliș Rareș, Mihnea Turcitul și o seamă de pretendenți domnești. A preferat să moară tânăr și în chinuri dar păstrându-și credința - mai pe larg, Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova* vol I, *secolele XIV-XVI*, București, p. 768. Amintim cazul mai puțin cunoscut al lui Petru Cazacu pentru a sublinia că exemplul lui Constantin Brâncoveanu de bravură în fața morții nu este singular la români.

³ Între două (rele) suveranități, otomană și creștină (habsburgică sau rusească) Brâncoveanu o prefera pe cea creștină, după cum afirma chiar el: „*mai bine să ceară milostenie o bucată de pâine la împărații creștini decât să mai fie supus la turci*”, cf. *Genealogia familiei Cantacoșinilor*, de banul Mihai Cantacuzino, în *Dimitrie Cantemir, Opere complete*, ed. Virgil Căndea, București, 1996, p. 184.

⁴ Radu Popescu, *Istoriile...* 209: „*care-i făcuse acei împărați hrisoave să fie el (Brâncoveanu n.a.) și feciorii lui prințiipi, cnejii...*”, așa cum caută răutăcios cronicarul Radu Popescu să-l zugrăvească pe Brâncoveanu ca fiind mândru și dornic de mărire și să explice în acest fel condamnarea la moarte a fiilor Brâncoveanului, părintele lor având și el, la rândul lui, partea sa de vină.

pâinea sultanului dar trădau⁵, aluzie directă la persoana sa) iar din partea cantacuzinilor, eliminarea unor potențiali pretendenți la tronul Țării Românești acum când în fruntea acesteia se afla Ștefan Cantacuzino.

Martiriul acesta petrecut la începutul secolului XVIII, în plin Iluminism, într-o perioadă în care nu putem vorbi de prigoană anticreștină, nici măcar din partea necredincioșilor, a otomanilor, cum de fapt, nu a fost niciodată din partea lor, individualizează și scoate mai mult în evidență personalitatea lui Brâncoveanu, eliminând eventualele dubii ale calității de sfânt. Întorsătura lucrurilor a fost de așa natură încât să readucă într-o perioadă modernă aspecte ale antichității clasice greco-romane. În general, un astfel de sfârșit dramatic, brutal și senzațional în același timp este rezultatul cumulării mai multor factori – unii generali, de fond, alții direcți – dacă este să sintetizăm sfârșitul tuturor sfinților martiri de la Isus încoace sau a celor dinainte, avându-i în vedere pe prooroci, unde Iisus îi acuza pe iudei că-și ucideau proorocii⁶. În *aparență*⁷, factorii țin de material, de viața de zi cu zi, fără legătură cu spiritualul, cu supranaturalul – invidie, iubire de sine, dorință de mărire și slavă, desigur, din partea prigonitorilor, unde anumite acțiuni ale celor martirizați deranjau. Isus deranja când a răsturnat tarabele zarafilor din curtea templului; răstignirea lui fiind, în *aparență* pentru un motiv eminent pământean – ipostaza Sa de rege al iudeilor (deși El spunea că împărăția Lui nu e din această lume), ipostază care se lovea de poziția preoților din templu și fariseilor (pericol pentru ei din partea romanilor și chiar din partea populației evreiești însăși, câștigată de Mântuitor prin minuni și predici), moartea Sa fiind rezultatul cumulării a doi factori generali, unul evreiesc și altul roman, la care se adaugă factorii personali - marele preot, fariseii⁸. Spunem în *aparență*, pentru că Dumnezeu își face lucrarea cu mijloace omenești (apelează și El la câte un vrednic), ea desfășurându-se simultan pe mai multe planuri, după o strategie bine stabilită, armonioasă (Divinitatea = *Eternul Geometru*, la Platon), de neînțeles pentru cei mai mulți dintre noi („*mărginitul nu poate să înțeleagă nemărginitul*”, spune fericitul Augustin, pentru a-l înțelege trebuie să fii *curat cu inima*, cum spune Iisus, în care toate căile sunt convergente, (un „*într-un flux*”, un „*toate curg*” a lui Heracleitos, desigur, într-un singur sens, al voinței divine) cu soluții pentru orice variantă aleasă în planul personal (augustinian vorbind), al liberului arbitru. Îl putem cita pe Einstein: „*Dumnezeu nu joacă zaruri*” – nimic nu este întâmplător⁹, sau, cum sintetizează în simplitatea sa țăranul român: „*asa vrea Dumnezeu*”, aforism care nu este altceva decât rezultatul unei experiențe milenare, definită foarte bine de către

⁵ Mai pe larg Veniamin Ciobanu, *Carol al XII-lea și românii*, Iași, 1999, p. 123. Autorul demonstrează că prezența lui Carol al XII-lea al Suediei la Istanbul, în relația *otomani-ruși* din acel moment, a fost un factor negativ pentru soarta lui Constantin Brâncoveanu, factor care s-a adăugat celorlalți.

⁶ Matei, 23/37; Luca, 13/34.

⁷ În câte feluri este înțeleasă lumea de rațiune ne-o arată diferitele curente filosofice: materialism, pozitivism, realism, idealism, spiritualism, pragmatism, utilitarism, etc., cu diferitele lor nuanțe. După unii filosofi putem cunoaște cu ajutorul rațiunii atât lumea materială cât și cea spirituală sau transcendențială, după alții doar pe cea materială iar după alții – Kant de pildă – nici din cea materială nu cunoaștem decât *aparențele*, pe când adevărata realitate, *res ipsa, das Ding an sich* sau *esența lucrurilor* ne este necunoscută. Părerăa lui Immanuel Kant a găsit susținători și la alte minți luminate - Auguste Comte, William James, Einstein, Poincaré șamd.

⁸ Ioan, 11/48-50. Fiecare factor și-a văzut aici interesul personal, dar de fapt toți lucrau fără să știe la un plan superior („*iartă-i Doamne că nu știu ce fac*”). Pe de-o parte fariseii și preoții (membrii sinedrului) nu doreau să piardă puterea („*Dacă-L lăsăm așa toți vor crede în El*”) iar pe de alta, romanii în frunte cu Pilat au vrut să demonstreze evreilor din sinedriu (și în general, tuturor evreilor pe care sinedriul îi reprezenta) că nu reprezentau nimic altceva decât nivelul cel mai de jos „*dintre toate neamurile pământului*” și să-i umilească batjocorindu-le Regele (sceptru de trestie, coroană de spini, mantie purpurie) și răstignindu-L în fața lor laolaltă cu tâlharii dar recunoscându-I statutul de rege în trei limbi prin inscripția de pe cruce (tot pentru a-i umili pe evrei – prin urmare o chestiune politică, devenită de acum imperială, universală și nu una strict evreiască, etnică, regională), evitând cu abilitate eventuala acuzație deucidere a unui Om Nevinovat prin transferul acesteia asupra evreilor înșiși („*Iar tot poporul a răspuns și a zis: Sângele Lui asupra noastră și asupra copiilor noștri!*”), ai căror conducători erau înfățișați ca avizi de putere, fie ea și fictivă. Poziția romanilor față de evrei în cazul răstignirii lui Isus nu era altceva decât o replică dură la mândria și disprețul evreilor față de tot ceea ce era ne-evreu (Faptele Apostolilor, cap. 10, 14 și 28). Evident că în afara apostolilor și a apropiaților lui Isus, nimeni nu a conștientizat ce se petrecea în realitate, apropo de *aparențe*: o autentică încoronare, în care coroana de spini, sceptrul de trestie și mantia purpurie deveneau simboluri eterne; o biruință asupra morții și iadului prin înviere; o reconfigurare spirituală, generală și radicală a lumii.

⁹ Cicero spunea în antichitatea păgână că *mai lesne va crede că Iliada și Odiseea au luat naștere dintr-o cantitate de litere aruncată la întâmplare decât că lumea a fost produsă la întâmplare.*

Lucian Blaga prin „*veșnicia s-a născut la sat*”¹⁰. Este greu de ghicit care a fost planul lui Dumnezeu în cazul lui Brâncoveanu dar știm că, în general, un sacrificiu urmărește *par excellence* un țel nobil, nemuritor, mult mai important decât un element temporar – putem doar presupune (cu o satisfacție amăruie) că are legătură cu spiritualitatea românească. Revenind la martiriul studiului de față, dacă avem în vedere tiparul, se pot face similitudini între ceea ce s-a petrecut în anul 29 la Ierusalim și ce s-a petrecut în 1714 la Istanbul – paralelă între relațiile evrei-romani și otomani-habsburgi, între fariseii și preoții evreilor și cantacuzini, între Păuna Cantacuzino și soția lui Pilat șamd. Adăugăm aici un epilog dramatic petrecut la nici doi ani de la tragedia Brâncovenilor, și anume sfârșitul violent al autorilor trădării – cei doi frați, Constantin și Mihai Cantacuzino laolaltă cu Ștefan Cantacuzino (similar cu sfârșitul celui de-al doilea templu din Ierusalim, laolaltă cu preoții evreilor – avem o profeție în cazul lui Isus: „*nu va rămâne piatră pe piatră*” și o atenționare cu iz de blestem la Brâncoveanu¹¹ – ambele importante ca impact și mesaj și ambele împlinite). Iarăși o chestiune omologată: epifania avută în ziua martiriului de către doamna țării, Păuna Cantacuzino, aflată la slujba de Sfântă Mărie Mare la mănăstirea Dintr-un Lemn – a cărei ctitorie este legată de numele marelui ban Preda Brâncoveanu, bunicul domnului martir și unde se afla acea icoană deosebită, a „*Maicăi Preacistii, făcătoare de minuni*”¹² de a cărei ferecătură superbă este legat numele aceluiași voievod martir¹³. Desigur, Păuna Cantacuzino fusese martoră la unele discuții de culise dintre cei doi Cantacuzini - Ștefan și Constantin, tată și fiu - și cunoștea ce se punea la cale contra unsului Domnului, nașul lor de cununie. De asemenea, fusese martoră la ceea ce a urmat imediat după mazilire: martori mincinoși, calomnii, mită dată pentru execuția copiilor șamd. totul cu exces de zel din partea soțului și socrului său. Cu siguranță, vizita doamnei țării la mănăstirea Dintr-un Lemn fusese cauzată de muștrări de conștiință, de aici spaima Păunei în fața a ceea ce reprezenta Icoana Maicii Domnului și de aici minunea („*pentru care Dumnezeu și minune mare au făcut, ca să-și vadă păcatul ce l-au făcut și să fie căzut la pocăianie*” afirmă *Cronica anonimă*) care nu a avut altă sursă decât credința Păunei, revelată fără voia ei în fața întregii audiențe și a protipendadei aflate la slujbă în biserică. Tulburătoare întorsătură, ce nu face altceva decât să demonstreze dramatismul situației: muncită de remușcări, doamna țării se suie-n trăsură și bate drumul de la București în jud. Vâlcea să se roage în fața icoanei împodobite de către victima celui cu care împărțea așternutul, părintele lor spiritual. Ne putem închipui starea de tensiune ce a urmat epifaniei - cum se bârfea peste tot, din ungherele palatului domnesc în cârciumile mahalalelor, toată lumea, de la cin boieresc la neam prost (slugi domnești și boierești, negustori, salahori, calfe, ucenici, spălătorese – trufașul sfârșește întotdeauna prin a fi umilit¹⁴) vorbind grav, superstițios, de *pedeapsa lui Dumnezeu*, pogorâtă asupra proaspetei familii domnitoare, cu acea satisfacție a neamului prost când unui obraz mai fin i se întâmplă câte o nenorocire. Bineînțeles, partidele boierești ostile Cantacuzinilor priveau cu satisfacție. Desigur, *pedeapsa lui Dumnezeu*, de care vorbea gura lumii (*vox populi, vox Dei* la urma urmei) este cât se poate de reală pentru noul domn Ștefan Cantacuzino, palma divină lovindu-l exact acolo unde-l durea mai tare - la imagine – unde proaspătul domn se străduia din răspuțeri să ascundă prin orice mijloace (mai ales bunăvoință față

¹⁰ Dorim să dăm ca exemple aceste două aforisme: „*Dumnezeu nu joacă zaruri*” și „*așa vrea Dumnezeu*”, provenind din două medii diametral opuse (jurnalistic: „*din două surse diferite*”): un mediu savant, Albert Einstein, care nu mai are nevoie de nici un fel de prezentare și un alt mediu, mai puțin savant dar mai natural, al cărui exponent este țăranul simplu, anonim, cu o gândire ancestrală, neinfluențată, nealterată de știință (știința poate duce ușor la rătăcire - pericol de „a nu vedea pădurea de copaci”) tot așa cum nașterea Mântuitorului a fost revelată deopotrivă păstorilor și magilor, cu alte cuvinte, cele două extreme ale unei societăți, elita și omul simplu. Sunt, desigur, cele două căi de a-l vedea pe Dumnezeu, prin știință și smerenie.

¹¹ „*Finule Ștefan dacă aceste nenorociri sunt de la Dumnezeu pentru păcatele mele, facă-se voia lui. Dacă însă sunt fructul răutății omenești, pentru pieirea mea, Dumnezeu să ierte pe dușmanii mei, dar păzească-se de mâna teribilă și răsbunătoare a judecății divine*”, Anton Maria dell Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, ed. S Cris-Cristian, Iași, 1929, p. 46.

¹² *Cronica anonimă*...p. 122-3; Radu Popescu, *Istoriile*..., pp. 209-210.

¹³ Ferecătura acestei icoane de mari dimensiuni, din aur cu motive florale din rubine, diamante și smaralde – coroana Pruncului Isus, nimbul și mâna Maicii Domnului – unicat de o valoare inestimabilă, aflată în custodia Muzeului Național de Istorie a României a fost executată de către Gerolamo Campagnani din porunca și pe cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu.

¹⁴ Luca, 1/51-52 „*...risipit-a pe cei mândri în cugetul inimii lor. Coborât-a pe cei puternici de pe tronuri și a înălțat pe cei smeriți*”.

de popi - formatori de opinie la sate și prin mahalale - scutiri de biruri pentru ei¹⁵) orice legătură a sa cu mazierea domnului și nașului său. Această lezare a imaginii, pe fondul acestei stări de tensiune, a dus la unicul proces de vrăjitorie din toată istoria românilor și acesta într-o perioadă în care astfel de procese nu se mai demarau nici în Occidentul catolic. Atenționarea divină se adresa inclusiv preoților în frunte cu mitropolitul, beneficiari direcți ai unor drepturi fiscale demne de „țarina olarului”¹⁶, căpătate în urma unei trădări și a unui martiriu (*pecunia non olet*), minunea petrecându-se în fața altarului, în timpul slujbei de Sfântă Mărie Mare, în fața participanților veniți inclusiv în ipostaza de *gură cască*, să *vază* pe doamna țării și alaiul domnesc. Minune petrecută *Dumnezeiește*, cum trebuia, când și unde trebuia, cu un rezultat ca la biliard, prin lovirea și introducerea în găuri a tuturor bilelor – nici nu se putea mod, loc și moment mai potrivit.

La canonizarea Brâncoveanului s-a avut în vedere și contribuția acestuia la prezervarea și promovarea ortodoxiei nu doar în Țara Românească dar și în Transilvania ocupată de habsburgi și în teritoriile Imperiului otoman, de la ctitorirea de mănăstiri și tipărirea de cărți religioase în caractere grecești, arabe, chirilice sau latine la sprijinul material și relațional pentru creștinii din teritoriile otomane¹⁷. După căderea Țarigradului, principii Țărilor Române au căutat să confere bisericii românești o nouă înfățișare, mai subtilă, deloc etalată dar sesizabilă în același timp, definită foarte bine de Nicolae Iorga ca fiind *Bizanț după Bizanț*¹⁸. Nu ne referim aici doar la strălucirea bisericilor și mănăstirilor muntenesti și moldovenești, adevărate perle ale măiestriei meșterilor în arhitectură, sculptură și pictură murală (dacă e să pomenim de Voroneț, Trei Ierarhi, Hurezi sau de biserica episcopală de la Curtea de Argeș), încadrate perfect în cadrul natural al zonelor – toate aceste lucruri sugerând continuitatea ortodoxiei la Nord de Dunăre – dar și la o anumită poziție a principilor Țărilor Române (în special cei munteni) căpătate într-un mod total neașteptat datorită conjuncturii ce a urmat căderii Bizanțului; în care patriarhul ortodox din Țarigrad era socotit ca fiind conducător al *millet*-ului grecilor, cu rang de bey în fața sultanului, rang pe care-l aveau și principii Țărilor Române. Brâncoveanu s-a implicat inclusiv în confirmarea de către sultan a unor patriarhi de la Constantinopol, de regulă aceasta însemnând o problemă ce ținea de plocon și relații la Înalta Poartă: „În anul acesta au făcut pă Dionisie patriarh Țarigradului cu mijlocu domnului Constantin vodă Brâncoveanu, fiind la Olteniță, văleat 7202”¹⁹. De altfel, în perioada lui Brâncoveanu, patriarhii Asiei Mici și ai Țarigradului găseau în Țara Românească un sprijin financiar, material și relaționar necondiționat, consistent și prompt²⁰. Prin sprijinirea bisericilor din teritoriul Imperiului otoman²¹, prin amestecul în alegerea

¹⁵ Radu Popescu, *Istoriile...*, p. 215: „Au făcut hrsoave de au iertat văcărutul și pe popi să nu dea bir”. Este vorba de cele două hrsoave ale văcărutului, dintre care unul datat 1 aprilie 1714, scris în limba greacă (DANIC, *Colecția Documente Diplomatice*, nr. 10; lb. greacă) și altul datat 4 mai 1714 scris în română cu caractere chirilice (DANIC, *Colecția Suluri*, I/12). Ambele documente au fost publicate în albumul de documente *Din patrimoniul arhivelor naționale*, coord. Marcel Dumitru Ciucă, București, 2006, pp. 70-74 (fotografiile impecabile, scrisul se înțelege perfect).

¹⁶ Matei, 27/6-10

¹⁷ Amintim că în mănăstiri (cazul Mitropoliei, a celor două episcopii de la Râmnic și Buzău și a mănăstirii Snagov) se tipăreau cărți cu toate caracterele – slavone, grecești și arabe, „grupul țință” fiind creștinii din regiunile ocupate de otomani (Bulgaria, Grecia, Istanbul, Muntele Athos dar și cel din Asia Mică din Antiohia și Ierusalim), cf. Anton-Maria dell Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni dela Vallachia*, ed. S. Cris-Cristian, Iași, 1929, p. 15; Edmund Cishull, *Călătoria în Țara Românească și Transilvania*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol VIII, îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu București, 1983, p. 196. Mai pe larg și Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, ed. II, București, 1994 (în general toată lucrarea). Mai nou, Doru Bădără, *Activitatea tipografică în timpul lui Constantin Brâncoveanu*, în *Civilizația epocii brâncovenești*, București, 2014, pp. 100-130 și tot în acest volum arhim. Policarp Chițulescu, *Lectura ca desfătare intelectuală și lumină spre mântuirea sufletului în epoca brâncovenească*, pp. 48-70.

¹⁸ Nicolae Iorga, *Bizanț după bizanț*, București, 1972, pp. 5-273 (trad Liliana Iorga-Pippidi)

¹⁹ *Cronica anonimă...*, p. 56. La urcarea pe tron a lui Constantin Brâncoveanu patriarhul Dionisie Șeheroglan se afla la București în căutarea sprijinului care-l va propulsa câțiva ani mai târziu (1693) la reluarea rangului de patriarh al Țarigradului, cf. Radu Popescu, *Istoriile...* p. 188, și Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 56. De altfel, după pierderea definitivă a funcției, se va retrage la Târgoviște unde va muri în 1696. Va fi îngropat la mănăstirea Radu Vodă din București.

²⁰ Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, pp. 56, 131, 140, 160-163 și 170-173. Sunt menționați (în ani diferiți) la București toți patriarhii din Răsărit: Dionisie al Țarigradului (i-a făcut slujba de încoronare lui Brâncoveanu), Dositheii și Hrisant, ambii al Ierusalimului (Hrisant sfintele biserica Sf. Gheorghe Nou din București), Gherasim al Alexandriei, care „întâmplându-se la București” săvârșea slujba de cununie a domniței Bălașa cu boierul Manolache din Țarigrad, și Atanasie al Antiohiei care tot „întâmplându-se la București”, slujea la nunta domniței Safta cu Iordache Crețulescu vel

și confirmarea de către sultan a patriarhului Țarigradului, principii Țărilor Române s-au substituit pe nesimțite (am putea afirma, chiar fără intenție, rezultat al unei necesități) basileului bizantin²². Iarși se poate adăuga aici o deosebită grijă față de populația Țării Românești, concretizată printr-un sistem fiscal reformat de așa natură încât populația să simtă cât mai puțin povara birurilor, marea majoritate a lor fiind instituite pentru a acoperi nevoile financiare ale unui Imperiu aflat în criză economică, financiară și militară. Încă un aspect mai poate fi adăugat referitor la canonizarea sa: felul de a fi al Brâncoveanului, mult diferit de alți domni dacă luăm în considerare poziția sa față de moarte, ceea ce s-a concretizat printr-un număr foarte mic de execuții (patru la număr) și un alt număr, de data aceasta invers proporțional, de grațieri – ne referim nu la culpele de drept comun ci la *hiclenii*, care, potrivit Legii scrise și cutumelor nescrise se pedepseau cu moartea. Personalitatea lui Brâncoveanu poate fi caracterizată și din acest punct de vedere, strict personal, dacă avem în vedere că respectivii condamnați fuseseră găsiți vinovați în urma unor dovezi incontestabile, ceea ce i-a făcut să-și recunoască singuri vina. Nu-l putem compara din acest punct de vedere pe Brâncoveanu cu alți domni, precum Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihnea cel Rău, Lăpușeanu, Ion vodă cel Cumplit, Mircea Ciobanu și nici măcar cu doamna Chiajna (femeie!), care transformă decapitarea lui Dimitrie, fratele lui Despot vodă și pretendent la tronul Țării Românești în dauna Mircioaiei, într-o reeditare a episodului decapitării lui Ioan Botezătorul – capul lui Dimitrie adus la petrecere pe tîpsie de argint, cu Chiajna în rolul Irodiadei. Nici măcar în cazul metodelor de execuție nu putem face comparație – Brâncoveanu nu era adeptul „spectacolului” – așa cum se obișnuia din păcate în acea perioadă, dacă este să ne referim la modul în care au fost executați ceva mai înainte Ștefan Răzvan în Moldova de către Ieremia Movilă, Baba Novac la Cluj de către nobilii maghiari (în ambele cazuri, rafinamentul execuției ține de patologic, dar așa erau vremurile) sau, chiar ceva mai târziu, în plin Iluminism și de către un exponent al acestuia, la Alba Iulia, Horea și Cloșca. Spânzurătoarea este și astăzi în vigoare ca metodă de execuție în unele state din universul democrației americane și nu lasă prea mult timp de gândire condamnatului. În cele din urmă, dacă este să facem o comparație cu monarhii europeni canonizați pentru ctitorii de țări și să urmăm această linie a monarhilor simbol, amintim că Brâncoveanu a reușit să prezerveze autonomia Țării Românești într-o perioadă dificilă (războaie la granițe între mari puteri din care cel puțin una dorea extinderea teritorială în dauna Țării Românești), lungă (25 de ani) și să evite, cu mijloace mai mult sau mai puțin ortodoxe dar eficiente, implicarea directă a Țării Românești în aceste conflicte militare ceea ce ar fi generat un efort deosebit, financiar și material pentru popor, inclusiv pierderi umane.

În general, martiriul nu e dorit de nimeni, nici măcar pentru Cristos. Referindu-se la martiriul pentru religia romano-catolică a lui Thomas Morus și a cardinalului John Fisher decapitați de către Henric VIII al Angliei și canonizați de către catolici la 400 de ani de la moartea lor, papa Paul III (pe numele lui de mirean Alessandro Farnese, cu alte cuvinte, un personaj extrem de pragmatic) declara că martirii pentru Cristos trebuie invidiați dar că nu dorea de loc să se afle în locul acestora. Inclusiv Mântuitorul se ruga pentru îndepărtarea paharului chinurilor crucificării. Brâncoveanu nu face excepție, el nedorind să meargă la Istanbul/Adrianopole nici măcar în vizită protocolară cu atât mai puțin în calitate de mazil²³. În momentul alegerii ca domn

cămăraș. Dintre toți cei cinci patriarhi ecumenici, doar papa lipsea. Ținând cont de teoria conform căreia *imperator sine patriarcha non staret*, faptul că veneau toți la București dovedește cine era *de facto*, *imperatorul*. „Și iarși și iarși”, faptul că răspundeau unor solicitări oarecum neobișnuite pentru niște patriarhi ecumenici (slujbe la nunți?) dovedește că veneau la București în calitate de solicitanți iar cel care era solicitat își cunoștea și afirma poziția. Pentru sprijinul acordat de Brâncoveanu patriarhiei din Ierusalim, cf. Paul Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor*, București, 1997, p. 115-117, doc. 77; pp. 126-128, doc. 86 și pp. 141-143, doc. 99 și 100.

²¹ Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 124 „Pentru alte zidiri și sfinte biserici ce au făcut Măria Sa și prin alte țări” (titlu de capitul); Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, vol II, Vălenii de Munte, 1909, pp. 9-11 (în continuare N. Iorga, *Istoria bisericii românești...*). Virgil Cândea, *Opera lui Constantin Brâncoveanu în Orientul Apropiat*, în *Constantin Brâncoveanu*, coord. Paul Cernovodeanu și Florin Constantiniu, București, 1989, pp. 170-179.

²² Mai pe larg, Stelian Brezeanu, *Imperiu universal și monarhie națională în Europa creștină*, București, 2005, pp. 42-50.

²³ Un raport venețian menționa că Brâncoveanu ar fi promis 800.000 taleri numai să fie scutit de acest drum, cf. C. Giurescu și N. Dobrescu, *Documente și registre privitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907, p. XLIV. Despre o promisiune de 400.000 scuzi pe care Brâncoveanu era dispus să o plătească tot pentru acest motiv pomenește și abatele Ferriol într-o scrisoare datată 18 iunie 1703, cf. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol

al Țării Românești, Brâncoveanu declara că nu dorește domnia, „în vremuri ca acestea turburate, încungiurați de oști de vrășmași”, el fiind la casa lui „ca un domn, nimic lipsindu-i”²⁴. Poate fi o replică de complezență dar poate scoate în evidență situația reală. Oricum, „grijile domniei” au fost recunoscute inclusiv de către dușmanii săi²⁵. De aici toate măsurile luate pentru culegerea de informații privitoare la acțiunile sultanilor concretizate mai ales prin plocoane oferite tuturor acelor care dețineau astfel de informații prin prisma funcțiilor lor.

Ne punem întrebarea: *Ce anume a dus la un asemenea sfârșit?* Într-o perioadă în care astfel de lucruri nu se mai petreceau de aproape un mileniu și jumătate – ne aflăm în plin Iluminism. În opinia noastră, un răspuns ar fi **caracterul Brâncoveanului – un principe de secol XXI „teleportat” la începutul secolului XVIII** – pe fondul unei **conjuncturi nefavorabile**. Pe fond, avem un imperiu otoman conservator, dispus către tradiționalism (ca să nu spunem fundamentalism) slăbit din cauze mult mai profunde decât par a fi la o primă vedere – inclusiv contemporanii otomani nu-și puteau da seama de aceste cauze altfel s-ar fi luat unele măsuri (oricum, măsuri reale pe care Selim III a încercat să le ia ceva mai târziu dar după *Declarația dreptului omului și cetățeanului* și după *Constituția americană*, aveau să se lovească de fundamentalismul ienicerilor²⁶). Prin urmare, un Imperiu otoman rămas mult în urmă față de europeni care erau angajați în operațiuni comerciale la nivel planetar – statele olandeze dețineau hegemonia economică preluată apoi de britanici – avem companii comerciale ale Indiilor Răsăritene; bursa din Amsterdam și banca Angliei, adică instituții burgheze care creează capital; Rusia dovedea un dinamism uluitor sub Petru cel Mare; Franța și Imperiul habsburgic căutau prin orice mijloace să nu rămână în urmă. Prusia începea să se afirme și să devină ceea ce va fi peste 50 de ani sub Friederich cel Mare. Avem o apariție neașteptată a Suediei care a găsit mijloacele materiale și fiscale de a purta expediții militare de amploare la mare distanță, oricum, în zona ei de influență s-a impus economic și prin aceasta politic în dauna Poloniei, altădată puternică. Toate aceste puteri câștigă teren în fața Imperiului otoman, stat cu foarte multe resurse dar a cărui economie nu reușește să țină pasul. Pentru a descrie mai plastic, putem compara economia otomană cu un autoturism vechi care din construcție nu poate prinde 100 de km/h în vreme ce economiile statelor europene le putem compara cu automobilele de ultimă generație cu viteze care sar ușor peste 200. De aici înfrângerile militare pentru că o victorie nu este altceva decât rezultatul unei investiții calitative și cantitative în același timp. Otomanii erau mult în urmă inclusiv la nivel de organizare și pregătire militară; practic, luptau cu aceleași metode pe care le folosiseră în vremea lui Mehmet II și Süleyman Magnificul, metode arhicunoscute, devenite acum desuete. Nu putem compara organizarea militară otomană cu cea europeană unde trupa militară era folosită în mod strategic - trupele militare începuseră să se diversifice în funcție de misiune: cavaleria avea acum cuirasieri, husari, dragoni; infanteria: deținea trupe de vânători de linie, muschetari, grenadierii, trupa acționând la comanda transmisă prin gornist, deplasându-se în ritmul dat de toboșar; la fel artileria și marina, ultima făcând diferența în ceea ce privește influența economică, Mediterana devenind din ceea ce s-a vrut a fi o mare otomană, ea devenind o mare a unor puteri care nici măcar nu erau riverane ei – în speță Olanda și Anglia - de aici poate și dependența

I/1, p. 357. Ion Neculce afirmă că Brâncoveanu nu vroia să meargă la Poartă dar că a fost împiedicat „să o ie într-altă parte de unchiul lui, Cantacozineștii”, Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de Anatol Vidrașcu și Dan Vidrașcu, București-Chișinău, 2003, p. 153. *Genealogia Cantacuzinilor* menționează „după frica ce se încuibase în inima Brâncoveanului” scrisori adresate de Brâncoveanu principilor Europei, în care afirma că „mai bine să ceară milostenie o bucată de pâine la împărații creștini decât să mai fie supus la turci”, după vizită trimițând „multă avere la Brașov, la Viena și la Veneția, făcându-și și case în Transilvania la satul Sâmbăta”, cf. *Genealogia familiei Cantacuzinilor*, de banul Mihai Cantacuzino, în *Dimitrie Cantemir, Opere complete*, ed. Virgil Cândea, București, 1996, p. 184. Cu riscul de a părea răutăcioși, am putea afirma că erizipelul (brânca, cum este cunoscută în popor) contactat de principe în ajunul plecării s-a datorat supărării.

²⁴ *Istoria Țării Românești de la Octombrie 1688 la martie 1717*, ed. C. Grecescu, București, 1959, p. 7

²⁵ Radu Popescu, *Istoriile ...*, p. 203.

²⁶ Din păcate corpul ienicerilor - altădată corp de elită al armatei otomane – s-a transformat într-o adevărată povară pentru administrația otomană, devenind focar de revolte și o amenințare pentru siguranța conducerii. *Yavaş-yavaş* s-au transformat în „praetorienii” Istanbulului, făcând și desfăcând sultani. Numai în perioada lui Brâncoveanu, Mehmet IV și Mustafa II au fost detronați cu concursul acestora. Sultanii erau obligați să fie foarte atenți și precauți în relațiile cu ei - pentru mai multe informații Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700 – 1922*, Cambridge University Press, 2000, pp. 44-46. Pentru cazurile lor de indisciplină vezi și Tahsin Gemil, *Ienicerii, copiii de suflet ai padișahului*, în *Magazin istoric*, VI, nr. 3 (martie), 1972, p. 93.

capitalei otomane de vitele, oile și mierea românească, în special și în general de orice produs românesc. Ierarhia militară este cu totul alta, adaptată conform trupelor, acestea evoluând conform generalizării și evoluției armelor de foc – totul pentru a obține efect maxim. Nu trebuie să ne mire faptul că în bătăliile dintre otomani pe de-o parte, habsburgi și ruși pe de alta, cu excepția unor mici accidente („generate de neadaptarea vitezei la condițiile de drum” și nu de factori ce țin de structură), succesul era întotdeauna de partea creștinilor, numai distanța și problemele logistice împiedicând pierderi teritoriale mai mari. Imperiul otoman devenise *omul bolnav*, teritoriile sale făceau obiectul *problemei orientale*, puterile creștine simțiseră gustul sângelui, descoperiseră slăbiciunea sistemului economico-politico-militar otoman și, mai rău, otomanii înșiși își dădeau seama că nu pot opri avansul creștin, habsburg sau rusesc. Sultanii, altădată bucurându-se de simpatie din partea populației (logic, atunci când asigurau traiul decent, inclusiv prin mărfurile românești aduse în piața istanbuliotă, atunci când sultanii se întorceau victorioși din războaie) acum se confruntau cu revolte din partea ienicerilor și pierdeau simpatia populației²⁷. Pierderile teritoriale au dus la detronarea lui Mehmet IV și Mustafa II. Nu găseau soluții de rezolvare iar cele pe care le adoptau nu rezolvau cauza ci doar atenuau efectul – una din ele fiind suprasolicitarea vistieriei Țării Românești cu Brâncoveanu în frunte, interesat și el de păstrarea echilibrului. Problema gravă pentru Brâncoveanu aici a fost *conjunctura nefavorabilă*. Ahmet III venit la tron prin detronarea fratelui său de către factori ce nu se găseau întru totul sub voința sa, găsea de cuviință să câștige simpatia și popularitatea în rândurile populației prin descoperirea unor țapi ispășitori, printr-un control mai riguros al provinciilor, *trebuia făcută ordine*, pedepsiți vinovații cu tam-tam ca și cum de la ei se trăgeau toate nenorocirile - desigur era cunoscută venalitatea întregului aparat de stat otoman, dar nenorocirile se datorau deosebirilor în ceea ce privește structura societății – nu avem aici o burghezie dinamică ca în Anglia sau Țările de Jos, cu atât mai puțin instituții burgheze care să reflecte o atare dezvoltare a burgheziei, de aici rămânerea în urmă. Populația trebuia să simtă că la tron este un adevărat sultan și prin aceasta să se simtă în siguranță. Se dorea revenirea la practicile sănătoase din vremea lui Mehmet II și Süleyman Magnificul, practici care au ridicat un Imperiu, dar astfel de măsuri nu reduceau distanța dintre puterile europene și Înalta Poartă. Erau doar măsuri de fațadă și nu de profunzime.

Domnii și demnitarii Țărilor Române își dădeau seama de aceste diferențe iar Brâncoveanu cu atât mai mult – de aici titlurile nobiliare habsburgice pentru el și copiii lui, cu alte cuvinte, pregătirea pentru o eventuală schimbare de suveranitate (la vremea aceea „it wasn't a question of *if?*, it was a question of *when?*” iar exemplul transilvan era grăitor). Ceea ce nu și-a dat seama Brâncoveanu a fost politica dusă de Ahmet III (aducerea la ordine, mai pe românește „coborârea armatei jos din pod”), politică pe care trebuia să o aplice și el în raport cu factorii de

²⁷ Faptul acesta reiese dintr-o lucrare publicată în 1684 la Veneția de către Antonio Bosio, *Relatione delle vittorie havute da Cosacchi, Moldavi e Valacchi contro Turchi e Tartari. Con la morte del primo vizir, e le confiscatione de beni del detto, l'elezione dell'altro vizir. Bando fatto da Mahemet IV Gran Turco per tutto il suo stato*. Lucrarea nu doar aduce la lumină victoriile moldovenilor și valahilor (acei moldoveni și valahi care luptau voluntar, înrolați în cadrul trupelor poloneze ale lui Sobieski) asupra turcilor și tătarilor ci prezintă și starea de spirit de la Istanbul după victoria creștinilor de la Viena din 1683 – cu siguranță autorul (sau cineva foarte apropiat autorului) se afla la Istanbul atunci și de aici informațiile, foarte amănunțite și logice, dacă este să facem un studiu critic. Prin urmare: „*Alli paesani & abitanti in questi confini si e havuto pena e indubitata notizia che dui giorni sono il Gran Turco habbia con sua publico Bando prohibito a qual si sia persona del suo Imperio a quelle legge sottoposta, e particolarmente a popoli dell'Ungaria Superiore, il non potere, ne dovere in alcun modo parlare delle perdite fatte sotto la Città di Vienna, tanto di militie, come ogn'altra cosa sotto pena della vita e perdita di tutti li stabili, mobili e semoventi d'ogni sorte, d'aplicarsi come nell presente verra espresso e ordinato; costituire all'accusatore de trasgressori una certa rata de i beni de delicventi ad arbitrio de quel basa, che sará dove non verra osservato il medesimo. In oltre vien prohibito a qual si sia Femina il potere, e dovere in alcun modo dire d'havere perduto li figlii, fratelli o marito respettive nell'assedio detto di Vienna, sotto pena della frusta e d'esser doppio irremissibilmente strangolata. Viene prohibito il potere dire; che delli Christiani fosse l'Esercito formidabile, e che aiutati dal Sommo Iddio hanno havuta cosi gran vittoria, per non essere giusta la guerra, che per ciò hà scapitato la Casa Ottomana. Prohibisce il parlare della perdita di Barkam, Strigonia e Gran assieme con tanti villaggi al num d'ottocento nel'Ungaria Superiore, prohibisce alli Bassa e Viziri il pendere memoriali, o supplica d'alcuno, che havesse rasgredito al presente, intendendo che incorra nella pena medema del trasgressore*”, cf. Dragoș Ungureanu, *Alcune notizie riguardanti i romeni in un libro, poco noto, del Seicento italiano, în L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e dei rapporti culturali*, volum îngrijit de Cristian Luca, Gianluca Masi și Andrea Piccardi, Editura Istros, Brăila–Veneția, 2004, p. 317. Lucrarea însăși este un manifest și o chemare la luptă a creștinilor contra otomanilor, subliniind slăbiciunile „omului bolnav” și inevitabilul său sfârșit.

influență din țară și care nu ar fi afectat deloc legăturile cu creștinii. O concordanță a acestora ar fi dus la o siguranță a Înaltei Porți vis a-vis de Țara Românească – „beyul Țării Românești (Eflak) urmează linia trasată de stăpânitorul lumii”, scoate în față niște țapi ispășitori pe care îi arată sultanului, tot așa cum sultanul arăta niște țapi ispășitori populației istanbuliote, bucuroasă și ea, la urma urmei ca un „*om bolnav*” ce era (pentru a ne exprima în termenul creștin referitor la Imperiul otoman), că, cel puțin la nivel declarativ, „cauza bolii” fusese descoperită – cam ceva în genul a ceea ce dovedeau comuniștii la noi după 1945 – pușcăriile cele mai grele, canalul, colectivizarea, naționalizarea, pedepsirea și înfierarea publică a „*dușmanului de clasă*” fiind de natură să liniștească și să asigure „*fratele mai mare de la răsărit*” că aici puterea este în mâinile „*forțelor sănătoase*”. O altă politică din partea Brâncoveanului, nu convingea ci neliniștea. Aceasta era din păcate starea de spirit care domnea la Istanbul în urma păcii de la Karlowitz și a pierderilor teritoriale imposibil de recuperat. Nu se mai punea problema recuperării teritoriilor pierdute (Azovul, Ungaria, Transilvania, Banatul – va urma Oltenia pentru o perioadă și ulterior Bucovina, Hanatul tătar din Crimeea va dispărea definitiv din istorie în fața unei Rusii de un pragmatism uluitor) ci a păstrării acelor încă deținute. Brâncoveanu nu duce o astfel de politică, desigur oportunistă dar necesară în acel moment, dacă „stăpânitorul lumii” împreună cu principalul său colaborator, marele vizir Gin Ali atât știa. În general, otomanilor le erau cunoscute starea de spirit a populației românești, anumite acțiuni ale unor factori de influență (mitropoliți, preoți, mari boieri, anumiți domni). Brâncoveanu era conștient de aceste lucruri și suplinea prin plocoane și prin rezolvarea la timp a solicitărilor otomane însă acest lucru nu ajungea să adoarmă bănuielile că ar avea înclinații către habsburgi și ruși, mai ales când acestea erau alimentate de anumiți factori de influență din Istanbul, în persoanele lor, Alexandru și Nicolae Mavrocordat – interesați în obținerea tronului Țării Românești - și Pierre Antoine de Castagnères, reprezentantul lui Ludovic XIV la Istanbul - interesat în înscăunarea în fruntea Țării Românești a unui domn agresiv habsburgilor, Franța aflându-se în război cu aceștia – de aici, pări, intrigi și pentru Brâncoveanu suspiciune și nesiguranță din partea otomană²⁸. Dacă pe acest fond are loc defectarea lui Toma Cantacuzino în tabăra rusească este foarte greu de adormit niște bănuieli, bănuiala devenind pe loc certitudine, chiar dacă această bănuială ar fi fost falsă.

Defectarea lui Toma Cantacuzino nu trebuia să se întâmple dacă pe tronul Țării Românești s-ar fi aflat un domn asemenea celui pe care îl exemplifica Machiavelli în *Principele*, lucrare binecunoscută în mediile elitei românești, unde un principe trebuie să fie *vulpe și leu* în același timp. Exemplul pe care Machiavelli îl dădea în persoana lui Cesare Borgia era grăitor pentru relația *principe – factori de influență*. Un Cesare Borgia nu ar fi tolerat nici o clipă un Constantin Cantacuzino mazilit, în viață. Este, din păcate, una din regulile jocului – nu poți tolera o astfel de problemă. Constantin Cantacuzino era „prea greu” ca să fie ignorat - pe un astfel de om nu-l mazilești doar din funcție ci direct din viață, altfel te va elimina el la prima ocazie. Nu doar că era un expert în jocul politic dar știa și prea multe - toate legăturile Brâncoveanului cu Viena sau Moscova, toate scrisorile și corespondența domnească trecând prin mâna lui²⁹. În plus, avea

²⁸ Franța lui Ludovic al XIV-lea, aflată în război cu Imperiul habsburgic vedea în Brâncoveanu (adept al politicii de echilibru) un personaj care susținea în secret inițiativele anglo-olandeze de mediere a unei păci separate a Habsburgilor cu Poarta. Prin urmare, reprezentanții ei la sultan nu făceau altceva decât să urmărească înlocuirea sa cu un domn antihabsburgic. De aici intrigi, pări și comploturi. Mai pe larg, Cristian Luca, *Date noi despre complotul din 1692-1693 al boierilor pribegi contra lui Constantin Brâncoveanu*, în *Argeșul și Țara Românească între Medieval și Modern. Studii de istorie și arheologie. Prinos lui Spiridon Cristocea la 70 de ani*, Brăila-Pitești, 2013, pp. 359-369, studiu bazat pe documentele aflate în arhivele venețiene. Vezi și Viorel Panaite, *Reprezentanța diplomatică a Țării Românești la Poarta otomană în epoca lui Constantin Brâncoveanu*, în *Revista de Istorie*, tom 41/sept 1988, p. 885.

²⁹ Radu Popescu, *Istoriile...*, p. 209: „Cu toate acestea ce să nevoia Ștefan vodă pentru stingerea vărșu lui Costandin vodă, n-ar fi putut ca să facă să piară și el și feciorii lui, numai hoțul acela bătrân, tată-său, Costandin stolnicul, știind toate tainele nepotu-său Costandin vodă (pentru că le știa pe toate, avându-l nu ca pe un unchi ci ca pe un părinte) au știut și cărțile de la neamți și la moscali, care-i făcuse acei împărați hrisoave să fie și el și feciorii lui prinți, cnezi și luându-le de unde-au fost, însuși bătrânul acela le-au adus la imbrîhor de le-au dat rugându-se ca să le dea în mâna împăratului să vadă viclesugurile lui Costandin vodă. Și lângă alte pări reale ce va fi mai zis și aceasta i-au spus înainte, că de nu va omori împăratul pe Costandin vodă și pre feciorii lui, odihnă domniia și țara nu va avea și va amesteca multe, de va face vrajbă între împărați”. Această presiune a stolnicului asupra lui Ahmet III (sultan venit la tronul otoman ca urmare a unei revolte cauzate de pierderi teritoriale) în acel context delicat al relației dintre otomani și creștinii victorioși, puternici și care acum făceau planuri și-și împărțeau părți din teritoriul otoman (*problema orientală*), într-un context la fel de delicat dintre sultan și elemente de forță de la Istanbul, este aidoma presiunii pe care

legături la Istanbul și cu siguranță o rețea de spioni care nu asculta decât de el. Nu fără motiv Radu Popescu îi caracteriza pe cantacuzini *ca niște domni* – iar stolnicul Constantin era cel mai inteligent și mai influent dintre ei. Nu te poți rezuma la a declara „o să vă arăt eu cine e Brâncoveanu și neamul lui!”³⁰ în fața unui personaj de o asemenea importanță precum stolnicul Cantacuzino (frate de domn și membru al unei familii care a făcut și desfăcut domni³¹) și prin aceasta să dovedești aceleia care îți cunoaște cu lux de amănunte legăturile cu Viena și Moscova în materie de titluri nobiliare (prin urmare de certificare a unor statute în momentul când stăpânirea avea să se schimbe) că intenționezi să înstitui o dinastie. În atari situații, mila creștină, onestitatea, spiritul de dreptate sunt un balast, nu au ce căuta într-un astfel de joc. Chestie de teorie. Pentru mult mai puțin, alți domni au rezolvat foarte rapid probleme de acest gen, dacă e să ne gândim la Ștefăniță vodă și Luca Arbore unde fostul camarad de arme al lui Ștefan cel Mare fusese pentru tânărul domn moldovean ceea ce fusese la început stolnicul Cantacuzino pentru Brâncoveanu. Ce-ar fi făcut un Ștefan cel Mare - la urma urmei și Sfânt (inclusiv pentru contemporanii săi, moldovenii răzeși și nu fără motiv) - cu un astfel de personaj? (Ștefan cel Mare - „*Atleta Christi*” pentru papa Sixtus IV și „*cel degrabă vărsătoriu de sânge*”, „*groaznic când se mânia*” și care „*deseori omora fără giudeț*” pentru Grigore Ureche). Mai mult, avem de-a face cu o întregă familie, toți bogați peste măsură, influenți, cu legături peste tot și toți „*ca niște domni*”. Simplul fapt că străluceau prea tare trebuia să fie un motiv de suspiciune pentru Brâncoveanu. Toată familia trebuia eliminată, fără a fi nevoie de respectarea vreunei legi care nu ar fi făcut decât să încurce – oricum, legea urma să fie interpretată așa cum era necesar. Judecând lucrurile în acest fel, nu putem să nu ne gândim la Iosif Stalin (un despot medieval teleportat în plin secol XX) și la măsurile luate de el față de oamenii deveniți prea influenți (un Kirov, un Buharin) – desigur, ușor poate fi caracterizat Stalin ca paranoic. Dar oare era paranoic? Conform teoriei machiaveliste (pe care Stalin a pus-o în practică în mod magistral, modul în care și-a jucat rolul își tăia răsuflarea) ar fi mai degrabă practic. Cesare Borgia principe al Romagnei, a scăpat de seniorii care i se puteau opune, atrăgându-i în cursă și măcelărindu-i, apoi pentru a reprimă dezordinile l-a desemnat pe Ramiro d’Orco, personaj crud dar energetic. Când a avut nevoie să se spele pe mâini în fața poporului, l-a asasinat pe Ramiro („*maurul își făcuse datorii*”) expunându-i trupul în piața Cesenei. În URSS, Yezhov și Yagoda (organizatorii proceselor-spectacol din perioada epurării) au avut soarta lui Ramiro. Stalin merge și mai departe în cadrul acestor procese-spectacol, umblând la finețuri, obligându-i pe arestați să mărturisească ce n-au făcut – dictatorul sovietic fiind un fost seminarist, *autocritică* fiind trăsătura de bază a comuniștilor, *mărturisirea* fiind forma superioară a autocriticii. Evident, toți au strigat în fața morții „*Trăiască Stalin!*”. Nu este cazul să amintim că erau condamnați toți membrii familiei, prieteni, vecini, colegi, fără deosebire de sex sau vârstă, confiscate toate bunurile șamd. Am dat aceste exemple pentru a avea o *substanță de contrast* necesară dacă este să judecăm firea Brâncoveanului, umană, incompatibilă cu astfel de soluții

iudeii o făceau asupra lui Pilat din Pont atunci când îi cereau să-l răstignească pe Isus – Ioan 19/12, unde iudeii strigau: „*Dacă-l eliberezi, nu esti prieten al cezarului. Oricine se face pe sine împărat este împotriva cezarului*”. Cu siguranță că amenințarea unui nou război contra creștinilor îi crea lui Ahmet III atacuri de panică – era punctul cel mai sensibil, sultanul ar fi făcut orice să evite așa ceva iar stolnicul știa acest lucru și, în consecință, presa pe el. Întrebăm retoric: ce soluție ar fi trebuit să aplice Brâncoveanu în 1709 cu un astfel de personaj? Și tot ai domna cu distrugerea celui de-al doilea templu din Ierusalim a fost și sfârșitul Cantacuzinilor.

³⁰ Declarație care, dacă este adevărată, a fost făcută într-un moment de nervozitate și care nu e altceva decât o dovadă a adevăratei relații dintre cantacuzini și Brâncoveanu, fiind de fapt o rezultantă a superiorității afișate mai ales de stolnic față de persoana lui Brâncoveanu, înainte și după încoronare. De pildă, după bătălia de la Zărnești (1690) și după abordarea în această manieră a agresiunii austriece de către Brâncoveanu, stolnicul s-a exprimat față de alte persoane despre nepotul său cam așa: „*vezi ce prost e vodă când nu sunt eu acolo?*”, cf. Hurmuzaki, *Documente...*, vol V, partea I, p. 310 și 364. Revenind la declarația Brâncoveanului referitoare la neamul cantacuzin ea este menționată de Dimitrie Cantemir în *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor din Țara Românească* publicată în *Operele principelui Demetriu Cantemiru*, vol III, București, 1872, p. 6, a cărui poziție deopotrivă anti-cantacuzină și anti-brâncovenească este binecunoscută, prin urmare nu putem fi siguri de veridicitatea ei. Cu toate acestea, înclinăm să credem spusele lui Cantemir dacă avem în vedere că ruperea relațiilor dintre cele două familii a fost un fapt real și că un astfel de fapt nu se face niciodată pe cale amiabilă.

³¹ Inclusiv Brâncoveanu era o creație a stolnicului, toți boierii care „*l-au pohtit și voit*” pe Brâncoveanu după moartea lui Șerban Cantacuzino, fiind de fapt convingși să fie de acord de către cantacuzini. Brâncoveanu ar fi trebuit să ia serios în calcul ascendența stolnicului asupra persoanei sale căpătat în urma obținerii tronului și să fie conștient că o astfel de lezare a orgoliului stolnicului nu poate fi trecută cu vederea și că urmarea nu avea cum să fie alta decât trădarea.

machiavelo-staliniste. În mod cert, sultanul nu ar fi condamnat astfel de soluții de rezolvare a „cazului Cantacuzino”, el neputând judeca decât din punctul de vedere al unui monarh autocrat ce era. Era un limbaj pe care, în acel context, sultanul l-ar fi înțeles perfect, mai ales dacă era vorba de Ahmet III.

Brâncoveanu merge pe îngăduință și iertare - impropriu într-o lume de lupi și, mai ales, impropriu într-o mentalitate și într-un sistem politic al secolului XVIII³². El însuși mazilit, nu a avut parte de iertare nici măcar pentru copiii lui care n-aveau nici o vină și nici o legătură cu trădarea de care era acuzat Brâncoveanu față de sultan și Înalta Poartă (legături cu habsburgii și austriecii șamd) – ei neavând vreo funcție în aparatul de stat iar sârmanul Mateiaș, cel mai mic dintre Brâncoveni, cu atât mai puțin. Desigur, boierii complotiști (Radu Popescu, familiile de boieri Corbeanu, Știrbei, Băleanu, Staico Bucșan și Preda Procoeanu), dovediți anterior în perioada domniei când relațiile cu Cantacuzinii erau bune, nu se ridicau ca inteligență, relații și avere cu aceiași cantacuzini și mai ales cu stolnicul Constantin Cantacuzino – fire reflexivă, închisă, impunând respect prin cultura sa filosofică și literară, prin averea sa, prin poziția socială dar și prin conștiința superiorității persoanei sale și a familiei sale. Cine erau ceilalți pe lângă el? Puteai arăta îngăduință atunci când aveai de-a face cu astfel de personaje mai puțin dotate din punct de vedere al inteligenței. Faptul că-i era unchi, nu schimba cu nimic regulile jocului - s-a văzut ulterior ce milă au avut unchii lui față de cei patru copii și nepoți ai lor³³. Poate-l citise prea mult la Padova pe Machiavelli sau pe Shakespeare cu *Richard al III-lea* - alt monarh care și-a ucis nepoții minori pentru tron³⁴. Probabil ca de aici să li se tragă un an și jumătate mai târziu mazilirea - chiar dacă avem de-a face cu o vină născocită, există întotdeauna o cauză adevărată a nenorocirii. O cauză adevărată a mazilirii lui Ștefan Cantacuzino și a epilogului trist al cantacuzinilor să fi fost în realitate desconsiderarea sultanului și a otomanilor pentru o familie lipsită de scrupule, care plătește și face presiuni pentru a se asigura de uciderea unor copii – psihologic vorbind, așa se poate explica atitudinea din iarna lui 1716 a sultanului față de cantacuzini: o stare de nervozitate, iritare față de ceea ce făcuse cu un an și jumătate înainte, osândind niște copii la moarte pentru 30 de arginți cantacuzini – acoperirea sentinței cu o fetva nu scuza cu nimic - „*ce este adevărul?*” - știm cu toții cum se hotărau execuțiile și ce rol aveau tribunalele și fetvalele - inclusiv în zilele noastre (și nu doar în statele totalitare dar cu precădere în acestea) întotdeauna procesele politice au respectat legea întocmai. Din înălțimea funcției sale, omul de stat (cazul de față, sultanul), apărat de toată armătura oștilor și a Legii, de tot sistemul care-i răspunde la comenzi, nu condamnă atunci când rostește pedepse cu moartea decât niște abstracțiuni (ceea ce Brâncoveanu nu a făcut niciodată!). El nu chinuiește sau nimicește oameni ci elimină împotriviri și desființează simboluri. Probabil că după execuție, sau mai bine zis după lecția de demnitate și curaj oferită de martirii Brâncoveni, și-a dat seama că osândiții nu erau niște abstracțiuni și că era vorba de niște ființe alcătuite din carne, gânduri, dorinți și dureri, ca oricare, ca el însuși. Probabil că amintirea îi trezea remușcări sau, cel puțin, disconfort. Dar dacă cu el însuși putea fi îngăduitor, cu cei care-l corupseseră cu un an și jumătate înainte n-avea cum să fie.

Îngăduința Brâncoveanului din 1709 față de unchii săi Mihai și Constantin nu poate fi explicată decât prin firea voievodului martir³⁵. Pentru mai puțin, unii monarhi își osândeau la

³² Pentru firea iertătoare a lui Brâncoveanu cf și studiul nostru *Culisele unui complot boieresc reflectate în sursele istorice: hicienia din vara anului 1700 împotriva lui Constantin Brâncoveanu*, în *Miscellanea historica in honorem Professoris Marcel Dumitru Ciucă septuagenarii*, Brăila-Pitești, 2013, pp. 435-459. Modul în care îi ierta pe hicleni exasperează pe cititor, principele, ca om religios practicant și mai ales ca om citit, ghidându-se cu siguranță după învățăturile Mântuitorului: „*Că de veți ierta oamenilor greșelele lor, ierta-va și vouă Tatăl vostru Cel ceresc; Iar de nu veți ierta oamenilor greșelele lor, nici Tatăl vostru nu vă va ierta greșelele voastre.*” – Matei, 6/14-15.

³³ Radu Popescu, *Istoriile...*, p. 208: „*Cu-atâta osârdie era Ștefan vodă ca să stingă casa lui Costandin vodă că limbă de om nu poate povesti*”; „*să dea cărțile la împăratul, la vezirul și să fie cu acea nevoiță cât să nu scape Costandin vodă și feciorii lui vii*”. Stolnicul acționa chirurgical, gândea pe termen lung. Nu avea interes să existe pretendenți Brâncoveni la tron pentru fiul său și binențeles, nepoții săi.

³⁴ Cel puțin în viziunea lui Shakespeare, în concordanță cu linia oficială a dinastiei Tudorilor.

³⁵ În lucrarea sa *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, Radu Ștefan Ciobanu încearcă să explice atitudinea Brâncoveanului față de influenții săi unchi ca fiind precaută, diplomatică, oricum pozitivă, cea mai bună variantă care putea fi aleasă. Este, fără îndoială, cea mai bună variantă, dacă se dorește evitarea unei eliminări fizice și prin aceasta, o curățenie sufletească. Dacă luăm în considerare regulile jocului politic (unde ești silit în anumite împrejurări să ordoni eliminarea vreunui personaj) atunci nu e cea mai bună variantă. Lucrarea este pe de-o parte scrisă în plină perioadă atee (nu interesa atunci caracterul religios al vreunui domnitor, ci din contră sunt ridicați la rang de

moarte proprii copii. Irod cel Mare al Iudeii poate fi un caz îndepărtat și diagnosticat ca paranoic - atunci când poruncești uciderea a mii de prunci, nu-ți mai pasă de proprii tăi fii - dar îl avem și pe Süleyman Magnificul, Legiuitorul, mai apropiat și ca perioadă și ca zonă geografică, personaj emblematic pentru istoria turcilor. Îl putem exemplifica și pe Constantin cel Mare, alminteri sfânt împărat, *isapostolos* și *autocrator*³⁶, personaj încă și mai emblematic pentru istoria creștinilor. Cu atât mai mult îl putem exemplifica pe Constantin cel Mare cu cât Brâncoveanu îl luase de model ca monarh, hramul ctitoriei sale de la Hurezi – principala sa ctitorie în care își pusese toată puterea și hotărârea în zidirea ei³⁷ – fiind al eroului său eponim. Evident că un principe precum Brâncoveanu, care a încurajat tipărirea de cărți, ctitor al Academiei Domnești de la Sf. Sava, cunoștea foarte bine domnia și faptele primului împărat creștin³⁸, unele dintre ele fiind reprezentate în picturile de la intrarea în biserica mănăstirii. Prin urmare, nu se poate susține afirmația că Brâncoveanu nu ar fi cunoscut regulile jocului și mutările pe care un principe trebuia să le facă în anumite situații, cu atât mai mult cu cât din punct de vedere economic, social și cultural, domnia lui Brâncoveanu este, poate, cea mai importantă – sau, cel puțin, una dintre cele mai importante pentru istoria românilor - de aici și numele unei epoci. Înainte de domnie îndeplinise mai multe funcții în Sfatul Domnesc și ambii părinți proveneau din familii domnitoare. Știa ce înseamnă domnia, cum funcționa aparatul de stat în părțile lui componente dar și în ansamblu și înțelegea pe deplin procesualitatea în care se implica – se observă foarte bine din modul cum a știut să cultive relațiile cu toate părțile implicate în jocurile politice din Europa Centrală și de Sud-Est. Dacă privim lucrurile din acest punct de vedere și luăm în considerare firea sa religioasă, înclinată către iertare, atunci în mod cert, replica sa în momentul alegerii sale ca domn - „*Eu domnia aceasta nu o doresc*” - nu a fost doar de complezență ci a exprimat la propriu ceea ce simțea Brâncoveanu; poate să fi fost și un presentiment, având în vedere că, în fruntea unei țări și al unui popor, putea fi obligat să ia decizii contrar firii sale. În acele condiții excepționale în care se afla Țara Românească în acea perioadă, - „*Valahia, ca o corabie pe o mare furtunoasă*”³⁹ - pentru un personaj cu sentimente coroana domnească se putea transforma ușor într-o coroană de spini. În loc să fie monarh până la capăt, precum Constantin cel Mare, a ales să-și riște viața decât să-și piardă sufletul prin acte despotice. Și tot dacă ținem cont de firea religioasă a Brâncoveanului, de rolul său de mecena în cultură, fără a încerca să-și atribuie vreun

cinste domnitorii aspri, gen Ion Vodă cel Cumplit, Tepeș, Lăpușneanu, șamd) iar pe de alta, personajul principal al lucrării este stolnicul, al cărui orizont cultural și politic trebuia scos în evidență – de aici imaginea sa pozitivă, fără însă a o leza pe cea a nepotului său. Este o încercare reușită de a-i pune pe ambii într-o lumină bună – autorul nu intenționa să spună că Brâncoveanu a greșit că nu a aplicat „metoda Tepeș” în cazul unchiului său.

³⁶ Se poate face o paralelă între Crispus și prințul Mustafa, între Minervina și Mahidevran, între Fausta și Hürrem ca și între Süleyman și Constantin, ambii monarhi personaje profund religioase, emblematice, ambele soții dorind înlăturarea copiilor celor doi cu primele concubine din cursa pentru tron în favoarea propriilor lor copii. Deopotrivă Crispus și Mustafa căzuseră pradă propriilor lor anturaje și propriilor lor eresuri. Apoi însuși Süleyman se considera urmaș al împăraților romani, prin urmare, al lui Constantin.

³⁷ Mănăstirea Hurezi este principala ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, dorința profundă a ctitorului în zidirea ei fiind consemnată în pisania, cu trimitere la *Psalmi* regelui David, care se află deasupra ușii de intrare în biserica mare a mănăstirii: „*Nu voi intra în sălașul case mele, nu voi sui pe așternutul patului de odihnă, nu voi da somn ochilor mei și pleoapelor mele dormitoare și repaus tâmpelilor mele, până nu voi afla loc Domnului și sălaș Dumnezeului lui Iacob*”. Potrivit lui Nicolae Iorga, „*Hurezul poate fi privit ca tipul definitiv al arhitecturii religioase a românilor*”, Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, vol II, Vălenii de Munte, 1909, p. 67.

³⁸ La Hurezi, Brâncoveanu a înființat în premieră a dotat-o cu numeroase cărți, atât din cele tipărite în tipografiile din țară cât și cumpărate din străinătate și în special din spațiile italian și grecesc. Despre importanța acestei biblioteci ne putem da seama din inscripția din 1708, aflată deasupra ușii edificiului: „*Bibliotecă de hrană dorită sufletească această casă a cărților înbie înțeleaptă înbelșugare*”. Biblioteca cuprindea importante lucrări ale vremii: *Odiseea* lui Homer (tipărită la Basel la 1541), *Tragediile* lui Euripide (tipărite la Basel în 1551), *Novellae* adăugate de Iustinian I cel Mare *Codexului* său (tipărite la Paris în 1568), precum și lucrări ale istoricilor bizantini (Ana Comnena, Laonic Chalcocondil, Ioan Zonaras, Constantin Manasses). Biblioteca s-a bucurat de colaborarea a trei personalități ale tiparului și culturii scrise. Este vorba de arhimandritul Ioan din Câmpulung, solicitat de Brâncoveanu pentru copierea în jurul anului 1700 a cunoscutei cărți populare *Varlaam și Ioasaf*. Tot acesta va mai scrie *Pomelnicul mănăstirii Hurezi*. În perioada domniei lui Constantin Mavrocordat (un alt domn erudit) a sosit la Hurezi învățatul Rafaîl care a transcris *Halima* (1783) și ne-a lăsat importante însemnări despre *Viața lui Petru cel Mare* și *Istoria Rusiei*. Cel de-al treilea cărturar, Dionisie Eclesiarhul, este autorul unei interesante lucrări *Întrebări și răspunsuri ale dumnelui Constantin Cantacuzino, fratele răposatului Șerban Voievod Cantacuzino*“ apărută în 1788. Dionisie este și cel care a pus în circulație o ediție în trei volume a poveștilor celor *O mie și una de nopți*.

³⁹ dell Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 32

merit (psalmul 115: „*Nu nouă, Doamne, nu nouă, ci Numelui Tău să-i fie adusă slava*”), nu ar fi fost greu pentru cineva să prevadă alegerea pe care avea să o facă Brâncoveanu în fața morții și cu atât mai puțin pentru o personalitate ca cea stolnicului Constantin Cantacuzino⁴⁰. Brâncoveanu, care se dedicase din tot sufletul slujirii creștinismului ortodox răsăritean până într-acolo încât se identificase cu el, care sprijinea necondiționat material, financiar și relațional cele patru patriarhii de pe teritoriul otoman ca și mitropolia ortodoxă transilvăneană și care realizase toate valorile spirituale enumerate mai sus, de o importanță incontestabilă la scară națională, nemuritoare chiar (aproso de moarte), recunoscută de posteritate și de care el însuși era conștient, nu putea să se decică de toate acestea convertindu-se la islam. Alegerea sa în fața călăului nu a făcut altceva decât să înobileze toate aceste realizări ale epocii sale în special și ale culturii și civilizației românești în ansamblu. Ca și în cazul legendei Mănăstirii Argeșului, a fost nevoie de un sacrificiu.

⁴⁰ Convertirea la islam ducea la pierderea posibilității de a fi domn în Țările Române. Legea românească interzicea categoric prezența unui musulman în fruntea vreuneia din cele două țări române, Moldova sau Țara Românească. Probabil un „dribling” din partea stolnicului de a ieși cu fața curată la o eventuală judecată de apoi. Nereușit, desigur.